

Lexicographic Bulletin

Vol 15 (1985)

Lexicographic Bulletin

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΑΘΗΝΑ
1985

Λαϊκή γλώσσα και δημοτικό τραγούδι

Thanasis Nakas

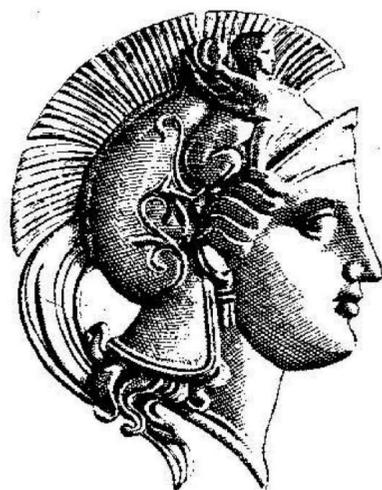
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΑΘΗΝΑ

1985

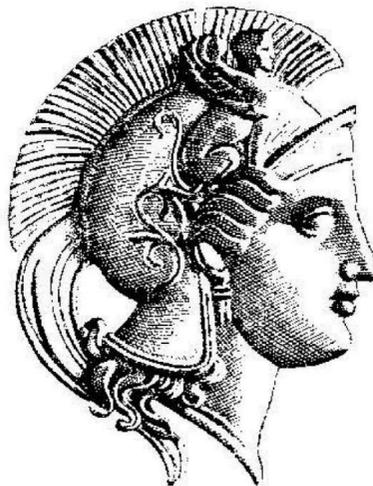
ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ
BULLETIN LEXICOGRAPHIQUE
15 (1983)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΑΘΗΝΑ

1985

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΗΣ ΤΕ ΚΟΙΝΩΣ ΟΜΙΛΟΥΜΕΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Λεωφόρος Συγγροῦ 129 - Β. Δίπλα 1. Ἀθήνα 117 45

Διευθύνων : ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ

ACADEMIE D'ATHENES
CENTRE DE REDACTION DU DICTIONNAIRE HISTORIQUE
DU GREC MODERNE (LANGUE COMMUNE
ET DIALECTES)

129, Bd Syngrou - 1, rue V. Dipla. Athènes 117 45

Administrateur : NICOLAS G. CONTOSSOPOULOS

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδες
<i>Αγαπητού Τσοπανάκη: Πλαταμώνας</i>	5- 10
<i>Αντώνη Δ. Μπουσμπούκη: Τοπωνύμια από την Πιάλεια Τρικάλων</i>	11- 30
<i>Αντώνη Δ. Μπουσμπούκη: Λέξεις του ελληνο-ιταλικού γλωσσικού χώρου</i>	31- 48
<i>Δημητρίου Α. Κρεκούκια: Αρχαιοπινή τοπωνύμια Λευκάδας</i>	49- 59
<i>Νικολάου Γ. Κοντοσοπούλου: Επτανησιακά γλωσσογεωγραφικά</i> ..	61- 67
<i>Νικολάου Γ. Κοντοσοπούλου: Λημνικά γλωσσικά</i>	69- 76
<i>Άντας Κατσίκη-Γκιβάλου: Η γλώσσα του Παλαμά και των δημοτικών τραγουδιών</i>	77-102
<i>Ελευθερίας Γιακουμάκη: Η αισθητική αξία της παραβίασης του γλωσσικού κανόνα στην ποίηση</i>	103-113
<i>Σταύρου Γ. Κατσουλέα: Βυζαντινά επώνυμα Ικαρίας</i>	115-134
<i>Χριστίνας Μπασέα-Μπεζαντάκου: Γλωσσογεωγραφικές παρατηρήσεις στο ιδίωμα της περιοχής Αλαγονίας</i>	135-164
<i>Θανάση Νάκα: Λαϊκή γλώσσα και δημοτικό τραγούδι</i>	147-158
<i>Θανάση Νάκα: Μετοχικά</i>	159-197
<i>Άγγελου Γ. Αφρουδάκη: Καλυμνιακά Τοπωνύμια, Α'</i>	199-214
<i>Γιάννη Ηλιούδη: Αλλόφωνα του λ στο γλωσσικό ιδίωμα των προσφύγων από το Καβακλί της Αν. Ρουμελίας</i>	215-231
<i>Χριστίνας Μπασέα-Μπεζαντάκου: Παρωνύμια από περιοχή της Έξω Μάνης</i>	233-257
<i>Γιάννη Ηλιούδη: Το προθετικό «α» στο γλωσσικό ιδίωμα των προσφύγων από το Καβακλί της Ανατολικής Ρουμελίας</i>	259-269
<i>Χρυσ. Τσικριτσή-Κατσιανάκη: Μερικά διορθωτικά στα «οικογενειακά μας ονόματα» του Μ. Τριανταφυλλίδη</i>	271-277
<i>Σταύρου Μάνεση: Η συμβολή της βυζαντινής κληρονομιάς στην καλύτερη γνώση της νέας ελληνικής γλώσσας</i>	279-300

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

<i>Ελευθερία Γιακουμάκη: Αναστασίου Καραναστάση «Ιστορικό Λεξικό των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας»</i>	301-310
<i>Michel Contini: Giulio Paulis «Lingua e cultura nella Sardegna bizantina»</i>	311-316

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

<i>Άντας Κατσίκη-Γκιβάλου: Μιχάλης Χρ. Οικονόμου (1896-1984)</i>	317-323
--	---------

ΛΑΪΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ*

(Ενότητα, δημιουργικότητα και πλαστικότητα του λαϊκού λόγου. Με κάποια παραδείγματα από τη γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού και την καθημερινή ομιλία των λαϊκών ανθρώπων)

Πριν από μερικά χρόνια, εξετάζοντας γενικά τις σχέσεις ποίησης και γλώσσας¹, μνημόνευα και τον λόγο εκείνο που λέει ότι «ο ποιητής δε μεταχειρίζεται τη γλώσσα όπως οι λεξικογράφοι και οι γραμματικοί, αλλ' όπως το παιδί και ο λαός»². Πολυδιάστατος και πολύπλευρος λόγος, που ένα δύο οριακά του σημεία είχα προσπαθήσει και τότε να καθορίσω και, κυρίως, ν' αποκλείσω την περίπτωση όπου θα ταύτιζε κανείς την ποιητική έκφραση με κάποιον, κάποτε αφελή και απλοϊκό, συσχετισμό των πραγμάτων με βάση την εξωτερική τους ομοιότητα, όπως το συνηθίζουν τα παιδιά και ο λαός. Όμως εδώ δεν πρόκειται για τον οποιοδήποτε λαό, αλλά για τον προικισμένο λαϊκό άνθρωπο, που τα πράγματα με τα οποία τον συνδέει μια καθημερινή, εμπειρική και βιωματική σχέση, που τα ζει δηλαδή καθημερινά, ξέρει και να τα ονομάζει και να τα περιγράφει με εκπληκτική, πολλές φορές, ακρίβεια και παραστατικότητα, πράγμα, βέβαια, ιδιαίτερα έκδηλο, όταν αυτός ο άνθρωπος κάνει λογοτεχνία, όταν εκφράζεται ποιητικά, όπως με το δημοτικό τραγούδι.

Για να φανεί τί εννοούμε με τον όρο ακρίβεια, σε συνδυασμό με την ποιητικότητα, που μας ενδιαφέρει εδώ, θυμίζουμε τους στίχους εκείνους από τη *Θεία Κωμωδία*, όπου «ο Δάντης και ο Βεργίλιος προχωρούν στον έβδομο κύκλο

* Ανακοίνωση στο Δ' Συμπόσιο Ποίησης (Πανεπιστήμιο Πάτρας, 6-8/7/1984) με γενικό θέμα 'Το Δημοτικό Τραγούδι'.

1. Βλ. Θ. Νάνα, «Σχέσεις ποίησης και γλώσσας», *Πρακτικά του Α' Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης* (Πανεπιστήμιο Πατρών, 3-5/7/1981), τόμ. β', 65-86.

2. Σεφέρης, *Δοκίμια*, γ' έκδ., 1974, Α', 189. Δες και όπου στην προηγούμενη σημ., 69 και 79-80. Πβ. και: «Ο κόσμος του δημοτικού ποιητή έμοιαζε με τον κόσμο του παιδιού, όπου η ζωή τρέχει άφθονη, όχι μονάχα από το εγώ του παρά και από τα γύρω πράγματα, τεχνητά ή φυσικά, έμψυχα ή άψυχα. Όσες φορές διαβάζω ή ακούω δημοτικό τραγούδι, ξαναέρχεται πάντα εμπρός μου ο παιδικός κόσμος» (Γ. Μ. Αποστολάκη, *Το Κλέφτικο Τραγούδι*, 1950, 151).

[της Κόλασης], όταν συναντούν μια συνοδεία ψυχές, κι η καθεμιά τούς κοιτάζε, όπως συνηθίζουμε το βράδι να κοιταζόμαστε στο νέο φεγγάρι [...] Το νέο φεγγάρι δίνει λίγο φως και τα μάτια κάνουν προσπάθεια για να ξεχωρίσουν ένα πρόσωπο. Ο ποιητής συνεχίζει: και προς εμάς όξυναν τη ματιά τους, όπως ο γέρο ράφτης κοιτάζει την τρύπα της βελόνας»³. Οι στίχοι αυτοί επαινούνται από τον Έλιοτ για την ακρίβειά τους⁴, την οποία ο δικός μας ο Σεφέρης προσπαθεί να ορίσει ως την «ταύτιση» της ποιητικής λέξης με το αντικείμενο ή το «συντονισμό» της ευαισθησίας με το ποιητικό ρήμα, λέξεις δηλαδή και εικόνες τόσο σαφείς, που να μπορούν να μεταδώσουν την «ειδική» συγκίνηση που θέλει κάθε φορά ο ποιητής να εκφράσει⁵. Αλλ' απ' αυτή την άποψη καλύτερα παραδείγματα μας δίνει κάποτε το ίδιο το δημοτικό τραγούδι, όπως και με τους εξής δύο τόσο αισθησιακούς στίχους:

ολονυχτίς κοιμούντανε σαν δυο γλυκά αδερφάκια
και προς τα ξημερώματα σαν τ' άγρια πουλάκια⁶.

3. *Θεία Κωμωδία*, Α, 15, 18-21:

*ci riguardava come suol da sera
guardare uno altro sotto nuova luna.
e si ver noi aguzzavan le ciglia
come 'l vecchio sartor fa nella cruna.*

Οι στίχοι αυτοί παρατίθενται και σχολιάζονται από τον Σεφέρη, *Δοκιμές*, Β', 256. Οι δύο τελευταίοι μεταφράζονται (και σχολιάζονται) από τον Έλιοτ ως εξής: «and sharpened their vision (knitted their brows — δηλαδή, συνοφρυώθηκον) at us, like an old tailor peering at the eye of his needle» (*Selected Essays*, 243-4).

4. Βλ. Θ. Νάκκ, *Παράλληλα Χωρία στα Δοκίμια του Σεφέρη και του Έλιοτ*, 1978, 70, 72.

5. Δες και όπου στη σημ. 1, 81.

6. Η ποιητική αξία των στίχων αυτών φαίνεται καλύτερα, όταν τους παραβάλει κανείς με το εξής ωραίο, αλλά σαφώς κατώτερο, δίστιχο:

σηκώνομαι πολύ ταχνά, να πάρω τον αέρα
βρίσκω τα στήθη σ' ανοικτά, παντέχ' ότ' είναι μέρα

(Cl. Fauriel, *Δημοτικά Τραγούδια της Συγχρόνου Ελλάδος*, ελλην. έκδ. 1955, 284) και, βέβαια, πολύ περισσότερο, με τους εξής περισσολόγους, άτεχνους και αντιγραμμιατικούς στίχους:

κοντά στα ξημερώματα γλυκά 'ναι τα κανάκια,
εις σκότος να φιλήσωμεν γλυκά γλυκά στα μάτια,
κοντά στα ξημερώματα γλυκά 'ναι τα παιγνίδια,
εις σκότος να φιλήσωμεν κρυφά κρυφά τα φρύδια

(A. Passow, *Τραγούδια Ρωμαίικα*, 1958 [1860], 418).

Την ακρίβεια με τη λαϊκότητα και την ποιητικότητα συνδυάζουν και οι στίχοι:

εγώ για το χατήρι σου τρεις βάρδιες είχα βάλει.
είχα τον ήλιο στα βουνά, και τον αϊτό στους κάμπους,
και το βοριά το δροσερό τον είχα στα καράβια.
μα ο ήλιος εβασίλεψε, κι ο αϊτός αποκοιμήθη,
και το βοριά το δροσερό τον πήραν τα καράβια.
κι έτσι του δόθηκε καιρός του Χάρου και σε πήρε [κλπ.]

«Κουβέντα μικρού παιδιού» αποκαλεί τον προτελευταίο στίχο ο Σεφέρης, αλλ' όμως έχει τέτοια ακρίβεια, που θά 'λεγες πως «ο στίχος φτιάνει τη μπουνάτσα χωρίς καμιά δυσκολία, σα να ήταν αυτός που με μια μαγική λέξη παραμέρισε και τους ανέμους και τα πλεούμενα». Παραστατικές και ακριβείς, μολονότι τετριμμένες απ' την πολλή χρήση και επανάληψη⁷, είναι και οι παρομοιώσεις π.χ. της ανύπαντρης κόρης που εγκαταλείπεται από τον αγαπητικό της (ή, μερικές φορές, και της μάνας που παραμελείται από το γιό της) με «καλαμιά στον κάμπο» ή με «χώρα κουρσεμένη» ή με «εκκλησιά αλειτούργητη»⁸. Συμπωματικά, από τα μεγάφωνα του λεωφορείου που μ' έφερνε κάποτε στην Πάτρα άκουσα το ελαφρολαϊκό που λέει: σαν κλεμμένο ξωκλήσι/έτσι μ' έχεις αφήσει..., όπου όμως ο «πρώτος διδάξας» υπήρξε το δημοτικό τραγούδι. Είπα «πρώτος

7. «Οι λεγόμενοι 'τυπικοί στίχοι' υπήρξαν κάποτε μια νέα και πρωτότυπη ποιητική δημιουργία. Επειδή άρεσαν και ικανοποίησαν το λαϊκό αίσθημα έγιναν αποδεκτοί, επικράτησαν και παραδίνονται απaráλλαχτοι για να συνεχίσουν τη ζωή τους μέσα στο τραγούδι» (Μ. Ιωαννίδου-Μπαρμπάρη, «Παρατηρήσεις στη γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού», *Αφιέρωμα στη Μνήμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, 1960, 126. Πβ. και Ε. Γ. Καψωμένου, *Το Ελληνικό Δημοτικό Τραγούδι*, 1978, 41). Παραλλαγές των τυπικών στίχων:

βάνει τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθι
και του κοράκου το φτερό βάνει καμαροφρούδι

βλ. στον Δ. Α. Πετρόπουλου, «Στερεότυποι στίχοι δημοτικών τραγουδιών», *Προσφορά εις Στίλωνα Κυριακίδη*, 1953, 533-45.

8. Ο λαϊκός ποιητής των ακόλουθων στίχων φρόντισε να τις συγκεντρώσει και τις τρεις στο ίδιο ποίημα:

αυτός μ' εφίλειε κι έλεγε "ποτέ δεν σ' απαρνούμαι",
και τώρα μ' απαρήθηκε σαν καλαμιά στον κάμπο,
σαν εκκλησιά αλειτούργητη, σαν χώρα κουρσεμένη

(Fauriel, 253). Για μεγαλύτερη ανάπτυξη-επεξεργασία της εικόνας της καλαμιάς βλ. Δ. Α. Πετρόπουλου, «Αι παρομοιώσεις εις τα δημοτικά άσματα και παρ' Ομήρω», *Λαογραφία*, 18, 1959, 380. Δες και επιλογή από τα τραγούδια της Απαρνημένης του Γ. Ιωάννου, *Το Δημοτικό Τραγούδι Παραλογές*, 1970, 115-20. Υπάρχουν όμως και άλλες σχετικές παρομοιώσεις: ... σα νερατζιά κομμένη, ...σα βιόλα μαραμμένη κ.ά. Δες και Κ. Ρωμαίου, *Η Ποίηση ενός Λαού*, 1968, 37. Βλ. και Ακαδημία Αθηνών, *Ιστορικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής* (εφεξής: *IANE*), στις λέξεις αλειτούργητος και βουλιάζω.

διδάξας» και σκέφτηκα: άραγε έχει ο λαός άλλο τρόπο να πει το αντίθετο του πρωτόδασκαλος; Η απάντηση είναι: ναι, έχει, το απλοσχημάτιστο και ποιητικό: πρωτοδάσκαλος. Ιδού ένα παράδειγμα: σας δώσαμε την προτιμή, σας κάναμε τη χάρη, / γιατί είστε μεγαλύτερες κι είστε πρωτοδασκάλες⁹.

Είναι πράγματι εντυπωσιακή, όπως έλεγα και πριν, η παραστατικότητα, και γιατί όχι και η ποιητικότητα, με την οποία ο λαϊκός άνθρωπος διατυπώνει τα νοήματά του και σε άλλα δίστιχα ή παροιμίες αλλά και στον καθημερινό, τρέχοντα λόγο, ιδίως για τα πράγματα που τα γνωρίζει και τα ζει. Τω βρωτινώ παθήματα, των υστερονώ γεφύρια και όχι «μαθήματα» θα πει ποιητικότερα ο λαός (Κρήτη)¹⁰ ή ένας γέρος σα γεράσει είναι σαν ένα δέντρο που δεν έχει ρίζες (Στερεά Ελλ., Δωρίδα)¹¹. Ακόμη πολλούς γέρους και γριές (στην Αιτωλία και αλλού) θα τους ακούσετε να λένε συχνά *ιγώ τώρα είμι βασίλιμα ηλιού, πιδάκι μ'*, δηλαδή ότι εγγίζουν στο τέρμα του βίου. Για την οργή του θεού ο λαός λέει, επίσης παραστατικά, ότι έχει πολλά ποδάρια ή για τη ζήλεια ότι έχει χίλια μάτια, *ανάθεμα τη ζήλεια που έχει μάτια χίλια*¹². Για κάποιον που έχει καταρροή:

9. Πελοπόννησος (Πάνιτσα). ΚΣΙΑ [= Κέντρον Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών], χφο 997 (συλλογή Δ. Β. Βαγιακάκου), 57. Τη σημασία «πρώτος, ανώτερος στην ιεραρχία δάσκαλος» (πβ. και πρωτομάστορας [μηνούν του πρωτομάστορα, του πρώτου τω μαστόρω: Ιδ. Παπααρηγοράκη, *Τα Κρητικά Ριζίτικα Τραγούδια*, 1956-7, 141], πρωτοκλέφτης, πρωτοπαπάς κ.τ.ό.) έχει το πρωτο(δά)σκαλος στους ακόλουθους στίχους:

*έχω δάσκαλο καλό / και πρωτόσκαλο κακό.
αν αργήσω, δέρνει μας / πάλιν μεταδέρνει μας.*

(Passow, 229). Πβ. και: *νά'χαν μη σφάλλουν οι σοφοί τσαι οι πρωτοδασκάλοι (= ανώτεροι στη σοφία, μεγάλοι δ.) / να πήαινε να σκοτωθεί άνθρωπος όταν σφάλλει* (ΚΣΙΑ, χφο 543α, 87).

10. *ΙΑΝΕ*, λ. γεφύρι.

11. 'Ο.π., λ. γέρος.

12. ΚΕΕΛ [= Κέντρον Ερεύνης της Ελλην. Λογογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών], χφο 883 (Νεστορίδης), 261 και χφο 1423, 50α. Δε λείπουν, βέβαια, και εδώ τα διάφορα παραχητικά φαινόμενα, τα ετυμολογικά σχήματα κλπ., που έχουμε και στο δημοτικό τραγούδι (σχετικά με το οποίο δεσ και Κ. Γραβάνη - Δ. Μαυρομάτη - Μ. Μαγκλάρα - Α. Μαντζούκα - Κ. Μίζη, *Τα Παρηχητικά Φαινόμενα στο Δημοτικό Τραγούδι*, 1972, πολυγρ.) και είναι φυσικό, δεδομένου ότι, όπως διδάσκει και η νεότερη γλωσσολογία (πβ. και όπου στη σημ. 1, 71), η λεγόμενη ποιητική ή αισθητική λειτουργία της γλώσσας δεν εμφανίζεται μόνον στην κυρίως λογοτεχνία αλλά και σε άλλες εκδηλώσεις της πνευματικής ζωής και μάλιστα, πολλές φορές, και στον πεζό λόγο της καθημερινής επικοινωνίας. Πολύ φυσικό, λοιπόν, στις παροιμίες κλπ., που προορίζονται εξάλλου γι' απομνημόνευση, η επεξεργασία του μηνύματος να γίνεται τόσο από την εσωτερική πλευρά, την πλευρά δηλαδή της σημασίας, όσο και από την εξωτερική, υλική πλευρά, δηλαδή τους ήχους: π.χ. *απόξου κ-ο ύ κ λ α κι μέσα παν-ο ύ κ λ α ή απ' έξου αγγε-λ ί ζ ε ι κι από μέσα διαβο-λ ί ζ ε ι ή μ-ά ρ τ η ς, γδ-ά ρ τ η ς και παλονκοκ-α-ύ τ η ς*

κεια¹⁹. Το διπλο- στο διπλοκαλομοίρα λειτουργεί επιτακτικά, όπως και άλλα αριθμητικά ως α' συνθετικά²⁰: τρισκατάρατος, (έχεις μαλλιά) τετράξανθα (στην πλάτη σου ριμμένα), (σας πήραμε την πέριδικα την) πενταπλουμισμένη (τα δύο τελευταία από τραγούδια του γάμου), πεντάρφανη, πεντανόστιμος κλπ.²¹ Παράδειγμα με το εκατό-, όπου όμως λειτουργεί προσδιοριστικά και όχι επιτακτικά, μας δίνει το εκατοσπορίτης²², όπως ευφυώς ονομάζει ο λαός το γιο της πόρνης. Σμικρυντικά ή υποκοριστικά χρησιμοποιείται και το λειανο- ως πρώτο συνθετικό²³, π.χ. λειανολίθαρο, λειανοντούφεκο, λειανομπαταρία, λειανοτραγούδο, λειανόφαρα, λειανοβρέχει κ.ά., αλλά προσδιοριστικά στο λειανοκοκκαλάτη (είσαι ψηλή, είσαι λιγνή και λειανοκοκκαλάτη/σου πρόπει να σε βάλουνε σε γυά-

19. Βλ. και Ι. Θ. Κακριδή, «Μεταφραστικά προβλήματα στον Όμηρο», στον τόμο *Πρωτότυπο και Μετάφραση* (Πρακτικά Συνεδρίου: Αθήνα, 11-15/12/1978), 96. Παραθέτω μερικά ακόμη λαϊκά σύνθετα με το πικρο-: πικρολεβεντιά (π.χ. με βάρυναν τα νιάτα μου κι η πικρολεβεντιά μου), πικρογράμματα (π.χ. άσ' το, κυρά μου, το χαρτί και δώσε το σε μένα, / να πω τα πικρογράμματα που τά'χω μαθημένα), πικροαιματιά (δικρκής ατυχία), πικρομοίρης, πικροθάλασσα, πικροκυματούσα, πικροκαταρούσα, πικροκαταραμένος (π. ξενιτιά), πικρολεγετούσα, πικρόντερος (μοχθηρός, χολερικός), πικρόμματος (αντίθ. του γλυκομίλητος), πικράχειλος (πικρολόγος, κακολόγος π.χ. πικράχειλη γυναίκα), πικροαναθεμώ, πικροαναστενάζω κλπ. κλπ.

20. Όχι μόνο με το διπλο-(πβ. και διπλοκακομοίρης, δ/κακοροζίζικος, δ/καλησπεριζώ, δ/καλοδέχομαι, δ/κομποδέσιμο, δ/παντρεύω, δ/παρακαλώ, δ/προσκυνώ κλπ.) αλλά και με το διπλοτριπλο- στην αρχή σχηματίζει ο λαός σύνθετα σε πολλές περιοχές της Ελλάδας: π.χ. διπλοτριπλοκερατάς (ο πολύ κερατάς: Αττική), διπλοτριπλοζυγιάζω, δ/τριπλοβυζαίνω, δ/τριπλολημένος (που ειπώθηκε πολλές φορές: Απύρακτος Νάξου), δ/τριπλοπλουμπι-σμένος /-στός /-στής (Πελοπόννησος), δ/τριπλοκούπιν (Κύπρος), διπλού τριπλού κατέβαινε το διπλοτριπλοσκάλλι (από δημοτικό τραγούδι της Ρόδου), δ/τριπλοχιλιάζω (Αίγινα) κ.ά. Σχημά και σε καθαρογλωσσήματα ή γλωσσοδέτες, όπως και στο ακόλουθο, όπου μάλιστα έχουμε ένα τετραπλό (!) σύνθετο: τσ' αλουπούς η ορά τρεις φορές εδιπλοτριπλοκομποθηλωκώθη (Επτάνησα).

21. Πβ. και: σύρε στο μυριανάθεμα και στην ανεμοζάλη ή νά'ρχονται... κι οι μαυρομάτες / που μυριαναθεμάτες (Passow, 453, 464) — που χιλιανάθεμα ο γιός / που δεν ερχότανε πιο νιός ή παρακαλώ σε, Παναγιά, χιλιοπαρακαλώ σε (G. Saunier, επιμ., *Το Δημοτικό Τραγούδι της Ξενιτιάς*, 1983, 295, 69) — άμε στο χίλιο- το μύριο- το διάολο! (Κρήτη: πληροφ. Ν. Κοντοσόπουλου) κλπ. Επιτακτικά, ως γνωστόν, χρησιμοποιείται ως α' συνθετικό και το παρα-: άψε με, Χάρε μ', άψε με, γιατί είμαι παρ' ανέος, παρ'ανά, παρ'ενγενικιά, παραβαρογομάρης, παράμορφος (Passow, passim), παράδικος (που κάνει τα παρά(δ)ικα και α(δ)ικιές μεγάλες: G. Saunier, *Adikia*, 1979, 53) κλπ.: πβ. και τα κοινότερα παραμικρός, παραζάλη, παραμέσα, παραέξω, παρακεί, παρατρώω, παραπίνω κλπ. κλπ. Τα σύνθετα του παρα- ανήκουν, κατά κανόνα, στα λεγόμενα «χαλαρά» (δες και [Γριανταφυλλίδη], § 407).

22. Βλ., πρόχειρα, στη λ. στο Αρχείο του ΚΣΙΑ.

23. Πβ. και Γ. Μπαμπινιώτη, *Ο διά Συνθέσεως Υποκορισμός εις την Ελληνικήν*, 1969, 219.

λινο παλάτι)²⁴. Προσδιοριστικό είναι μάλλον και το λειψο- στα λειψοκορέατος (άνθρωπος) και λειψοπήγουνος (= με μικρό ή χωρίς πηγούνι, που λέγεται για ζώα αλλά και γι' ανθρώπους: πβ. και λεπτοπουγουνάτη), ενώ στο λεπτοπάχουλος, που συνέλεξα από την Ικαρία, βρίσκω το ακριβές αντίστοιχο π.χ. του γαλλικού faux maigre, που δεν μπορούσε να μου δώσει η κοινή, αθηναϊκή ελληνική.

Ένας συνεχής μεταφορικός λόγος παρατηρείται κάποτε στην περιγραφή αντικειμένων ή διαδικασιών που αποτελούν την επαγγελματική ασχολία του λαϊκού ανθρώπου. Π.χ. όταν κτίζει το ασβεστοκάμινο, σου λέει ότι το κτίζει επάνω έτσι, που να μη γλωσσίζει η φωτιά (να μην ξεπετάει φλόγες) και ότι βάζει λίγη-λίγη τη φωτιά για να ιδρώσει η πέτρα και να κάτσει σιγά-σιγά²⁵. Στο σιδηρουργείο σου λένε (στην Αμοργό) ότι κάποτε χρειάζεται δεύτερος άνθρωπος που να βαροκοπάει (να χτυπάει με τη βαριά), γιατί δεν ακούει το σίδερο με το σφυρί (δεν υποχωρεί, δε δουλεύεται)²⁶. Όταν ο νεροσωλήνας ή το βαρέλι παρουσιάζουν σταγόνες λόγω διαρροής, σου λένε ότι δακρύζει (π.χ. το βαρέλι) (πολλαχού). Όταν στον αργαλειό κοντεύει να τελειώσει η ύφανση και ανάμεσα στα στημόνια φαίνεται το αντί, τους ακούς να λένε: ξυλοφέγγισε τ' αντί (Μάνη)²⁷. Το μπάλωμα κάτω απ' το παπούτσι λέγεται (στην Αμοργό) πετρομάχι, ενώ τα παπούτσια με χοντρό καουτσούκ αποκάτω για τα βράχια λέγονται (στην Ικαρία) βραχομάχοι (βρε γυναίκα, πού έχεις τους βραχομάχους μου;)²⁸. Για να ξεχωρίσουν από το σπίτι με ταράτσα το σπίτι με ριχτή στέγη και κεραμίδια, τ' ονομάζουν σπίτι με σκούφια²⁹. Ένα μέρος απάνεμο κοντά σ' ένα ακρωτήριο οι ναυτικοί μας τ' ονομάζουν αγκάλη: μι τ' φουρτούνα προυχτές σ' αυτήν τ'ν αγκάλ' απαγκειάσαμε (Σκόπελος)³⁰. Όταν έχει κύμα χωρίς ν' αφρίζει, και δεν φαίνεται, λένε (στην Ικαρία, στην Κίμωλο κ.α.): έχει βουβοθάλασσα (μη βγαίνεις με τη βάρκα)³¹. Το σύνθετο, άγνωστο στην κοινή, πρωτευουσιάνικη ελληνική, θυμίζει το βουβοπόταμο, το σιγανό ποτάμι (που πρέπει να φοβόμαστε) ή το βουβόσκυλο³².

24. Passow, 508.

25. ΚΣΙΑ, 1207 (συλλ. Ελευθερίας Γιακουμάκη), 148-9.

26. Ό.π., 160. Πβ. και τις εξής «λαϊκές μεταφορές»: δεν μ' ακούν τα γόνατά μου (πολλαχού), μι κό'πκαν οι αγουγιάτις, πιδάκ μ' (δηλ. τα πόδια, από την κούραση—περιοχή Καρδίτσας, Δ. Θεσσαλία: πληροφορία Β. Κάσου).

27. ΚΣΙΑ, 889, 72.

28. ΚΣΙΑ, 1247β (συλλ. Θ. Νάκας), 52.

29. Όπου και στη σημ. 27, 57.

30. Βλ. ΙΑΝΕ, στη λ. αγκάλη. Στην Ανατολική Θεσσαλία, για τον πατέρα που αποκλείστηκε τα παιδιά του και εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις του συνηθίζουν να λένε και: τώρα αυτός ξιμπουστάν'σι (ΚΣΙΑ, 1233, Θ. Νάκας, 301).

31. Δες όπου και στη σημ. 28, 43.

32. Τα λήμματα βουβοπόταμο, το και βουβόσκυλο(ς), το/ο περιλαμβάνονται στο ΙΑΝΕ. Θα πρέπει, κάποτε, να προστεθούν και τα βουβοθάλασσα και βουβόξερα (ξέρα ή

Σ' ό,τι αφορά τα ουράνια σώματα και τα μετεωρολογικά ή καιρικά φαινόμενα, για να διαπιστώσει κανείς την έκταση της λαϊκής φαντασίας, ας αναλογιστεί τις πάρα πολλές και ποικίλες ονομασίες που έδωσε ο λαός στο ουράνιο τόξο και στο Γαλαξία (το ζωνάρι της καλόγοιας, Ιορδάνης ποταμός, αχερόδρομος κλπ. κλπ. — μόνο για το ουράνιο τόξο μέτρησα κάπου πενήντα συνώνυμα³³). Τσίμπησε ή λάβωσε το φεγγάρι³⁴ λένε όταν αρχίζει να χάνεται, έχουμε τη γέμιση και τη λίγερση του φεγγαριού, και, βέβαια, τη χασοφεγγαριά. Ο ήλιος έκανε μουστάκια λέγεται εικονικά αντί «ψήλωσε»³⁵, ο ήλιος πάει με καπότο (με κάπα, επανωφόρι), όταν στη δύση του καλύπτεται από σύννεφα³⁶. Εκτός από το ηλιογυρίσματα, που έχουμε και στο δημοτικό τραγούδι, ο λαός χρησιμοποιεί και τα (η)λιόγεσμα, (η)λιοκάθισμα, (η)λιοπέσιμο, (η)λιοβούτημα (για τη δύση)³⁷, αλλά και λιόβγαλμα, λιοβάρεμα, λιόδοσμα (για την ανατολή) και λιοπύρι, λιοπύρωμα, ηλιόκρουση (ηλίαση) κλπ.³⁸

Όμως η παρατηρητικότητα του λαϊκού ανθρώπου και η ικανότητά του να διακρίνει ονομάζοντας είναι ίσως περισσότερο εμφανής στα ονόματα που δίνει στα ζώα, όταν μάλιστα αποτελούν το βιός του. Π.χ. για τα αιγοπρόβατα έχουμε ονόματα ανάλογα με το χρώμα, το σχήμα απ' τα κέρατα ή το σχήμα του στήθους και της θηλής (για τις κατσίκες): τσιμπουροβύζα (η κατσίκια που έχει μικρές ρώγες), καλαμοβύζα (έχει μεγάλες ρώγες — για γυναίκα το έχει ήδη χρησιμοποιήσει ο Γρυπάρης³⁹), κολοκυθομάσταση, σακουλομάσταση, με κάπα (από το σχήμα της κουράς της ή με διαφορετικό χρώμα στην πλάτη), βρακάτη (με μαλλιά ή με τρίχωμα διαφορετικού χρώματος στα πόδια⁴⁰) κλπ. κλπ. Πρό-

ύφαλος που μόλις διακρίνονται), που συλλέξαμε, σε δύο πρόσφατες αποστολές με εντολή της Ακαδημίας Αθηνών, από την Ικαρία (1983) και την Κίμωλο (1984), αντίστοιχα.

33. Βλ. π.χ. *IANE*, στη λ. γεφύρι.

34. ΚΣΙΑ, 902, 73 και 997, 36.

35. Βούρβουρα Κυνουρίας. ΚΕΕΑ, 784 (Κ. Α. Ρωμαίος), 63.

36. Ερείκουσα Κέρκυρας. ΚΕΕΑ, 2344 (Δ. Λουκάτος), 128.

37. Για τη δύση του ήλιου ο λαός χρησιμοποιεί και τη λ. απόκλωσμα (από το ρ. αποκλώθω, τελειώνω το κλώσιμο): που με τ' απόκλωσμα του ηλιού προβάλλεις μέσ' στη ράχη ('Ηπειρος. *IANE*, στη λ.). Ποιητικά ακούγονται επίσης οι φράσεις: ο ήλιος (κοντεύει να πέσει,) είναι μια τριχιά (ή: μια βουκέντρα κ.τ.ό) ψηλά, ο ήλιος βγήκε / ανέβηκε ένα καλάμι κλπ., μερικές από τις οποίες κατάγονται, βέβαια, από την εποχή που δεν υπήρχαν ρολόγια· ακόμη: β ο ύ ο κ ω σ ε ο καιρός, θα βρέξει ή έχει μια γανίλα ο ουρανός (η μεταφορά από τα χαλκώματα) κ.ά. (πολλαχού).

38. Αρχείο ΚΣΙΑ, στις λέξεις.

39. Γρυπάρης, Άπαντα, έκδ. Γ. Βαλέτα, 1967, 164.

40. Και: βρακάτη κότα, κόκορας βρ., περιστέρια βρ. — συνώνυμα: κ α λ τ σ ά τ ο ς (*IANE*, λ. βρακάτος). Λεπτότητα παρατήρησης δείχνουν και τα κεραμιδοκάπουλο (μουλάρι), στενοθώρακο, μονόπατο (βόδι) κλπ. Σχετικά με τη λεπτομερή παρατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος πβ. και τους στίχους του ζωντανού παραδείγματος αυτού του Συμποσίου, της λαϊκής ποιήτριας Ειρήνης Μάρκου-Βοντορήνης.

κειται, αν θέλετε, για τον ίδιο τρόπο αντίληψης ή ματιάς που συναντούμε και στο ημερολόγιο ενός ποιητή, όπως ο Σεφέρης, εκεί όπου περιγράφει σκηνές από την ύπαιθρο: π.χ., σε κάποιο περίπατό του στα περίχωρα της Αθήνας, βλέπει:

« [...] καλύβες και φτωχόσπιτα τριγύρω. Περιστέρια στις σκεπές, τα φτερά τους μπερδεμένα: φραγκόκοτες, γάλι, κότες, μια κατσίκια με μαύρο γελέκο: ένας ολόκληρος πληθυσμός, αδιάφορος».

Αλλού:

«Τα σπιτάκια βορειοανατολικά σαν ένα κοπάδι χελώνες της εποχής του κυβισμού, με καμπούκι μεταξωτό χρώμα φτερό κοράκου ή ασημί. Προχτές (απόβροχο) γυάλιζαν κάτω από το φεγγάρι σαν πετσί δελφινιού»⁴¹.

Κουρουνομαδίζομαι στη λαϊκή γλώσσα θα πει «θρηνώ εντονότατα, μαδιέμαι όπως η κουρούνα»⁴². Θυμίζω τώρα τους στίχους του δημοτικού τραγουδιού όπου κλαίνε οι μάνες του Μωριά για τα παιδιά τους:

στο παραθύρι κάθονται και τον γιαλόν τηράζουν,
σαν περδικούλες θλίβονται και σαν παπιά μαδιούνται,
σαν του κοράκου τα φτερά μαυρίζει η φορεσιά τους⁴³.

Η ομοιότητα ανθρώπων και ζώων ως προς ορισμένα εξωτερικά χαρακτηριστικά (κορακόφρουδη, περδικόστηθη κλπ., γνωστά απ' το δημοτικό τραγούδι, όπως και τραγογένης, λαγοχείλης, σφηκομεσιάσης κλπ.⁴⁴) αλλά και άλλες πλευρές του βίου (λιοντόκαρδος, αλαφοσκιασμένος, ταυρόχηρα [η εύσωμη και ορμητική στον έρωτα χήρα], καβουροδείπνης [ο φιλάργυρος] κλπ.) έδωσαν αφορμή

41. Μέρες Α, 41 και 60. Φυσικά, εδώ πρόκειται για την πιο εξελιγμένη και διεισδυτική ματιά ενός ιδιαίτερα ευαίσθητου και καλλιεργημένου ποιητή, που διαθέτει μάλιστα μια ζωγραφική αντίληψη για τα πράγματα. Πβ. και: «Η χρήση αντιστοίχων εικόνων, γινομένη αυθορμητώς και ουχί κατ' απομίμησιν, υποδηλοί τον αυτόν τρόπον του παρατηρείν και αισθάνεσθαι, τας αυτάς εκ της φύσεως και της ζωής εντυπώσεις, εις χρονικάς περιόδους τούτου αφισταμένας αλλήλων. Ο αρχαίος όμως επικός [ο Όμηρος], έχων ανωτέραν [ενν. από το λαό] και λεπτοτέραν την καλλιτεχνικήν αίσθησιν, ασκεί πολλάκις επιτήδευσιν της τέχνης, συμπληρών τας απλάς οπτικές και ακουστικές εντυπώσεις διά περιγραφής των λεπτομερειών και διακοσμών τας εικόνας κατὰ τον τρόπον ενίοτε της διακοσμήσεως αργείου της μυκηναϊκής εποχής» (Δ. Α. Πετρόπουλος, όπου και στη σημ. 8, 387). Σχετικά με τη φυσιολατρεία του λαϊκού ανθρώπου δεξ και Σπύλπ. Κυριακίδη, *Η Φυσιολατρία εις τα Δημοτικά Τραγούδια*, 1926 [ανατυπ. στο: *Το Δημοτικό Τραγούδι: Συναγωγή Μελετών* (επιμ. Άλκης Κυριακίδου -Νέστορος), 1978, 129-60].

42. Δες και την εργασία που ετοιμάζει ο συνάδελφος Άγγ. Αφρουδάκης σχετικά με τα σύνθετα με α' συνθετικό όνομα ζώου.

43. Fauriel, 257.

44. Άρχισε γ' αρχονδίζει λένε στην Ικαρία (δες όπου και στη σημ. 28) για το μωρό όταν αρχίζει να περπατάει στα τέσσερα.

στο λαό να δημιουργήσει πάρα πολύ ωραία και πάρα πολύ εύστοχα σύνθετα⁴⁵. Και, βέβαια, δεν είναι τα μόνα υπάρχοντα και άλλα⁴⁶ όπου «το α' συνθετικό σημαίνει συνήθως καρπό, άνθος, πολύτιμο λίθο, μάρμαρο, μέταλλο, φυσικό στοιχείο κ.τ.ό., ενώ το β' συνθετικό αναφέρεται σε μέλος του σώματος»⁴⁷. π.χ. δαμασκηνόχειλη, μερτσανόχειλη (μερτσάνι = κοράλλι), καρυδο- / νεραντζο-μάγουλη, γαρφαλοχνοτάτη, μοσχοκανελλοκόκκαλη, κανελλοζυμωμένη, λαμπυδοχυτή, μαρμαροτράχηλη, γαϊτανο- / καμπυλο- / καγκελο-φρύδης, χρυσοδαχτυλιδόστομη, φεγγαροπρόσωπη κλπ. κλπ. Είναι άπειρα τα παραδείγματα που μας αποδεικνύουν την ενότητα αφενός αλλά και τη δημιουργικότητα και την πλαστικότητα της λαϊκής γλώσσας.

Σε μιαν εισήγηση όπως αυτή, η οποία μοιραία ίσως (ή και ηθελημένα) πήρε κάπως το χαρακτήρα υπεράσπισης της λαϊκής γλώσσας, είναι φανερό

45. Εννοείται ότι την ομορφιά και την εύστοχία αυτών των συνθέτων είναι δυνατόν, μερικές φορές, να μην είμαστε σε θέση να συλλάβουμε εμείς οι αστοί, όταν δεν έχουμε δει από κοντά — και κινδυνεύουμε να μη δούμε ποτέ — ελάφι ή λαγό, για παράδειγμα.

46. Ο Ν. Ανδριώτης στην εργασία του «Νεοελληνικά συγκριτικά σύνθετα» (Αντιχάρισμα, Θεσσαλονίκη, 1976, 34-7) προσθέτει, αντίστοιχα, για την α' ομάδα («σωματικές ιδιότητες») και τα: αρκουδοκα(μ)ωμένος, βουϊδουφτειασμένους, γαϊδουρόκορμος, αρκο- / βοϊδο- / βουβαλο- / γαϊδουρο-κέφαλος, αλεπο- / γαϊδουρο-μούτσουνος, αλογο- / αττιδο- / γαϊδαρο-μού(τ)ρης, αίτο- / γαριδο-μάτης, αρκου(δ)όματος, αίτο- / γερακο- / γουρουνο- / παπιο- / σκουληκο-μύτης, βορδωνορίφουνος (με ρουθούνια σαν του μουλαριού· Μάνη), μουλαρορουθούνης, βοϊδο- / βουδό-στομα, καπροδόντης, βορδ-άχειλας (με χείλη σαν του μουλαριού), γαδαροχειλής, κατσικοχειλής, γα(δ)ουρόφτας, γαϊδουρολαίμης, αίτονύχης, μερμηγκομέσης (με μέση λεπτή σαν του μέρμηγκα), αρνοτσιόλης (κοιλιάς), αφορδακο- / βαθρακο- / βοϊδο-κοίλης, αγριμο- / αρνο- / κατσικο- / πόδαρος, αίτο- / αλογο- / αρνο-πόδης, γουρουνοποδαρούσα, αλεο(= αλογο)κάννης, περιστεροπερπάτητη (μεσχιωνικό), περδικοπερπατούσα, κορακοζώητος, καβουρομαζωμένος, ποντικοκορυμμένος (ακονώνητος), γαϊδουρο- / γουρουνο-αναθρεμμένος, γαϊδουροπαιδεμένος, αηδορολαλούσα, περδικοκελαϊδίστρα κ.ά., ενώ για τη β' ομάδα («ψυχικές ιδιότητες») και τα: αθερινό- / κοττό-ψυχος, κουρουνο- / πετεινό-μυαλος, λαγουδόκαρδος κ.ά. Ο Ανδριώτης παρατηρεί, εισαγωγικά και γενικά, τα εξής: «Στην ελληνική γλώσσα, τόσο την αρχαία όσο και τη νέα, όταν πρόκειται να χαρακτηριστούν με έμφαση διάφορες ιδιότητες του ανθρώπου, ψυχικές ή σωματικές, χρησιμοποιείται σε μεγάλο βαθμό η εικονική έκφραση, δηλ. η παρομοίωση με χαρακτηριστικές ιδιότητες άλλων όντων. Οι καλές, με ιδιότητες υπεράνθρωπων όντων, όπως οι θεοί, οι άγγελοι και οι άγιοι, π.χ. θεοειδής, θεο-είκελος, θεό-μορφος, αγγελομάτης, αγιό-φρονος, και οι κακές, με ιδιότητες όντων κατώτερων από τον άνθρωπο, όπως είναι τα ζώα και τα άψυχα. Ας θυμηθούμε το ομηρικό οίνοβαρές, κυνός ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφοιο *Ιλιάδ.* Α 225». Προσωπικά, εκτός που θα άλλαζα το «με έμφαση» σε «με ακρίβεια», δεν θα συμφωνούσα και με την άποψη ότι «η παρομοίωση με χαρακτηριστικές ιδιότητες ζώων είναι πάντοτε για κακό, όπως εξάλλου μας δείχνουν και τα κορακόφρονη, περδικόστηθη, σφηκομεσιάρης ή μερμηγκομέσης, λιοντόκαρδος κ.ά.τ.

47. Δ. Α. Πετρόπουλος, «Γλώσσα δημοτικών τραγουδιών», Λιμέρομα στη Μνήμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1960, 352.

πως δε μιλώ παρά ελάχιστα για «γλώσσες» (γλώττας, με την αριστοτελική έννοια)⁴⁸, για ιδιωματικά δηλαδή ή διαλεκτικά — που θα πει ξένα για το δικό μας γλωσσικό αισθητήριο — στοιχεία σ' ένα γραμματειακό είδος, όπως το δημοτικό τραγούδι, αλλά για λέξεις και για σύνθετα που, κι αν ακόμη μερικά απ' αυτά δεν ακούγονται στην κοινή ελληνική, εντούτοις σχηματίζονται πάνω σ' έναν πανελλήνιο, θα έλεγα, τύπο και που τα αστικά ελληνικά μας, τα ελληνικά που ασπάζονται και υιοθετούν τόσο εύκολα τις ξένες λέξεις, τα ελληνικά του football και του fast food, τείνουν όλο και περισσότερο ν' αγνοούν. Αλλά και το πόσο μεγάλη βοήθεια μπορούν να δώσουν οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα τόσο στην κοινή γλώσσα όσο και, ειδικότερα, στη γλώσσα της λογοτεχνίας⁴⁹, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις εκφραστικές τους ανάγκες, αποτελεί ήδη παλαιά και αμετάκλητη διαπίστωση. Εδώ ο ειδικός, ο φιλόλογος και γλωσσολόγος, θα μας πει κατηγορηματικά: «Υπάρχει[...] ένας ιδιαίτερος γλωσσικός κόσμος, ανεξερεύνητος και πλούσιος, που παρέχει στον ποιητή νέα κι ίσως τα πιο πολύτιμα εκφραστικά μέσα. Ο κόσμος αυτός είναι ο διαλεκτικός. Και σύνθετες λέξεις έτοιμες μπορεί να του προσφέρη, αλλά και πρωτότυπες και παράγωγες που δεν έχουν ακόμα βγή στο φως της μέρας, δεν έχουν φθαρή από την επαφή με το μεγάλο κοινό, αστραφτερές σαν νέο χρυσάφι, φαντασμαγορικές μέσα στο κοινό και πεζό φως των κοινών και συνηθισμένων λέξεων»⁵⁰. Όμως σε μια τέτοια ομιλία ο τελευταίος λόγος ανήκει στον ποιητή, και μάλιστα τον ποιητή που γνώρισε κι αγάπησε όσο λίγοι το δημοτικό τραγούδι και τη γλώσσα τη λαϊκή (πρόκειται για τον Παλαμά)⁵¹:

*Η γλώσσα που βροντομαχά στο λόγο μου είν' η γλώσσα
της αογατιάς, της λεβεντιάς, και των ακέριων, και είναι
με τη δική σας άμοιαστη πόχει τα λόγια πάντα
ξεθωριασμένα σα νεκρά και σα μπαλσαμωμένα.
Εμένα ροδοκόκκινα τα λόγια μου σαλεύουν
σαν του ματιού το παίξιμο, και σαν την όψη αλλάζουν,
γιατί στη γλώσσα των απλών, κάθε που την αφήσουν
όλο να δώση τ' άνθος της, το Πνέμα τ' άγιο πνέει
που χέρια πάει και λογισμούς προς τα μεγάλα έργα.*

48. Για το θέμα των «γλωσσών» γενικά, δεξ και Αγ. Τσοπανάκη, *Συμβολή στην Έρευνα των Ποιητικών Λέξεων: 'αι γλώτται'*, 1949.

49. Σχετικά μ' αυτό το θέμα βλ. και Χριστόφ. Χαραλαμπίκη, «Το πρόβλημα των ιδιωματικών στοιχείων στη νεοελληνική λογοτεχνία», *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 14, 1982, 27-51 (όπου και βιβλιογραφία).

50. Αγ. Τσοπανάκης, όπου και στη σημ. 48, 10.

51. Για την οφειλή αλλά και το εποικοδόμημα του Παλαμά πάνω στη λαϊκή γλώσσα, και μάλιστα του δημοτικού τραγουδιού, βλ., μεταξύ άλλων, και την ειδική εργασία (διδασκορική διατριβή) της συναδέλφου Αναστ. Κατσίκη, *L'Influence des Chants Populaires sur la Langue et sur la Poésie de Palamas*, [Παρίσι, 1972].

RÉSUMÉ

Cette étude (intitulée «Langage et poésie populaires») ne donne que quelques exemples qui suffisent à montrer que la langue populaire (c'est-à-dire le grec moderne parlé aujourd'hui en dehors des centres urbains par des gens qui n'ont pas, ou très peu, subi l'influence de la langue savante, dite «la katharevoussa») est caractérisée par l'unité, la créativité, la précision et la plasticité (que l'on rencontre aussi dans la plupart des chansons populaires), caractéristiques qui manquent à la langue des citadins et de la presse.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΝΑΚΑΣ